

9. Юнг К.Г. Проблемы души нашего времени. – СПб.: Питер, 2002 – 352 с.
10. Юнг К. Г. Психология и алхимия: Пер. с англ., лат. – М.: Рефл-бук, К.: Ваклер, 1997. – 592 с.
11. Яценко Т. С. До проблеми пізнання індивідуальної неповторності архетипної символіки. /Т.С. Яценко // Науковий часопис НПУ імені М.П.Драгоманова, Серія 12. Психологічні науки : [зб. Наукових праць]. – К.:НПУ імені М.П.Драгоманова, 2011. - № 33 (57). – С. 15 – 27
12. Яценко Т. С. Основи глибинної психокорекції: феноменологія, теорія і практика: Навч. посіб. – К. : Вища школа, 2006. – 382 с.

Резюме. В статті розглядається проблема семантики архетипів небесних светил. Совершен анализ обобщенного содержания небесных светил в культуре. В процессе анализа фрагмента стенограммы психокоррекционной работы протагониста Е и анализа авторских психорисунков участников активного социально-психологического обучения была обозначена объективация индивидуального содержания архетипной символики.

Ключевые слова. Архетип, архетипная символика, небесные светила.

Резюме. У статті розглядається проблема семантики архетипів небесних світил. Здійснений аналіз узагальненого змісту небесних світил в культурі. У процесі аналізу фрагмента стенограми психокорекційної роботи протагоніста Е і аналізу авторських психомалюнків учасників активного соціально-психологічного навчання була зазначена об'єктивация індивідуального змісту архетипної символіки.

Ключові слова. Архетип, архетипна символика, небесні світила.

© 2013

Н. О. Дерій, А. С. Докучко (м. Черкаси)

АРХЕТИПНА СИМВОЛІКА В ЕТНОСЕСУАЛЬНІЙ КУЛЬТУРІ УКРАЇНЦІВ

Актуальність теми. Етносексологія українців мало представлена в науковій літературі. Зміст несвідомого піддається символізації, тому психологам-практикам необхідно вміти адекватно інтерпретувати символи, виходячи із знання функційних особливостей несвідомого та архетипної символіки. Джерелом своєрідних "архетипних уявлень" про психічну, культурну сутність народу у ставленні до сексуальності виступають передусім обрядові дії, пісенний фольклор, звичаєвість.

Мета дослідження. Дослідити зміст архетипної символіки у етносексуальному фольклорі українців.

Постановка проблеми. Вивченням архетипу і його глибинного змісту займався представник аналітичної школи К. Г. Юнг. Він вважав, що архетип (гр. прототип) – первісна форма для наступних утворень; початкова форма чогось. На думку К. Г. Юнга, «архетипи» – компоненти "колективного підсвідомого", які сформувалися у найдавніші часи і визначають структуру моральної, естетичної і пізнавальної діяльності людини. Основу духовного життя складає досвід, який передається від минулих поколінь наступним і є сукупністю архетипів. Архетипи, проєктуючись на зовнішній світ, визначають своєрідність культури [6].

Еротика у фольклорі стала об'єктом вивчення у Т. Шевченка, І. Франка, М. Максимовича, Ф. Вовка, З. Доленга-Ходаковського, П. Чубинського, Б. Грінченка, В. Гнатюка, Т. Говоруна, О. Кікінежді, М. Махнія.

Виклад основного матеріалу. Українські архетипи проявляють себе як символи у міфах, казках, фольклорі, обрядах, традиціях і є узагальненням досвіду наших предків. Українська культура пройшла тривалий час формування, становлення і розвитку з найдавніших часів і до сучасності. На розвиток впливали природні умови географічного положення, території, міграційні процеси, елементи інших культур. Протягом століть одні племена та етноси змінювались іншими. Кімерійці, скіфи, сармати, гуни, слов'яни, половці, татари та ін. брали участь в етногенезі українців. Основою культурного процесу, що передавав здобутки предків нащадкам, було місцеве населення, яке вбирало в собі усі впливи і будувало з них свою культуру.

Для українського народу найхарактернішим архетипом є кордоцентричність. Кордоцентризм в структурі української психіки визначається з погляду української етнопсихології – спільною ознакою українців: перевагою емоцій та почуттів над мисленням і волею, що робить їх подібними один до одного та особливостями, своєрідністю індивідуальністю східних і західних, південних і північних українців [2].

Кордоцентричність в еротичному потязі сприяла повноті чуттєвості, відкривала дорогу сексуальній активності особистості: "... вернися, козаче, буду шанувати", "... стелися, барвінку, ще нижче, присунься, козаче, ще ближче" [1, с. 125].

Звичаєва культура, усталені ритуали відображали етику пошанування коханої людини, готували молодь до створення сім'ї на добровільних началах:

Та було б не рубати зеленого дуба,

Та було б не сватати, коли я не любя [3, с. 189].

На думку дослідників, серед архетипів українського народу перше місце посідає архетип доброї матері ("Будь багатий, як земля"). Він виявився вже в часи трипільської культури. Раніше згадувалась трипільська богиня родючості – Велика Матір усього суцього. Вона пов'язана з хліборобським характером життя наших пращурів, що підтверджують домішки до глини борошна і зерен злаків у виліплених фігурках з магічним значенням. Одним з різновидів вербалізації архетипу доброї матері є матір-природа (добра земля), що переноситься на рідну землю взагалі (неньку-Україну). Щедрівки теж нерідко прославляють хліборобську працю на рідній землі [4, с. 215].

Згаданий архетип матері у колядках і щедрівках часто втілюється в образі української господині. Олекса Воропай з цього приводу пише, що господиня в колядках і щедрівках – це уособлення тихого і мирного родинного життя; вона гарна, спокійна і найкраща в світі жінка, живе серед достатку й розкошів, дає всьому лад і сама виконує деякі роботи: пряде золоті нитки, шие для чоловіка сорочку, вишиває золоті ризи, б'є білить, будить челядь і виряджає її до роботи. Безумовно, йдеться про роботу в полі, на добрій рідній землі.

Апогеєм вербалізації архетипу доброї матері є Божа Мати, що особливо шанується серед українців. В органічному зв'язку життя українців з Богородицею переконує колядка, в якій обожнюється хліборобська праця. Народ вірить, що матиме врожай, бо, згідно з колядкою, сам Бог ходить за плугом, апостоли помагають орати, а Мати Божа носить їсти плугатарям. Архетип української доброї матері, Матері-Батьківщини виявляється і в національній символіці, насамперед кольорах національного прапора. Поєднання жовтого і синього кольорів є логічним для наших предків (вода і сонце, небо і нива з золотою пшеницею), які символізували основні стихії, яким поклонялись вони на рідній землі. Ці кольори знаходимо на багатьох символах українського народу.

Найпоширенішим в українському етносі є архетип води – пробудження до життя, очищення. Українці первісне буття вбачали в єдності втіленого у світлі чоловічого і втіленого у воді жіночого начал. Із ритуальним обмиванням водою пов'язаний акт нового (другого) народження. Архетип води трансформується від «родового лона» до «чистоти, щастя, здоров'я». Вода пов'язана з коханням, любовним (хворобливим) «ярінням» ("Текла річка, дзвеніла, аж до парубків у сіни") [5, с. 56].

Вода – прокреативна і очисна стихія, яка до того ж мислилася як "жіночий" символ, корелює у контексті купальської обрядовості з вогнем – ще одним запліднювальним і очисним началом, котре асоціюється вже з чоловічим первнем: "Вогонь... через свою пірамідальну форму та з огляду на плідну силу сонця вважають за символ фалоса". Вогонь як обрядовий символ з'являється у контексті купальської обрядовості у різних формах (свічки, смолоскипи, купальське вогнище), проте наявність еротичних імплікацій (здебільшого пов'язаних зі згубним, "спопеляючим" аспектом кохання) можна зафіксувати, фактично, у кожному з випадків. Наприклад, купальський вінок із прикріпленою до нього свічкою, пущений вночі за водою, можна трактувати як поетичну символізацію пристрасного любовного зв'язку чоловіка та жінки, чиє майбутнє визначають невблаганні хтонічні сили [3, с. 196].

Чільне місце в купальській обрядовості посідала ідея очищення під час стрибання через вогнище. Купальський вогонь вважали стихією, що має особливий вплив на долю людини, її майбутнє, зокрема на одруження. У багатьох народів був поширений весільний ритуал розпалювання багаття перед брамою нареченого і перехід через нього одруженої пари з метою очищення. Крім цього, згідно зі світоглядними уявленнями східних слов'ян, наречена, що втратила цноту до одруження, не могла переступити через багаття, за що вона і її батьки піддавалися осуду і своєрідним покаранням.

Купальський вогонь вшановувався також як стихія, що здатна не тільки очистити молодь перед вступом до шлюбу, а й передбачити цей шлюб. Матеріали етнографів підтверджують живучість цих обрядових дій у другій половині XIX ст. із збереженням ритуальної семантики ворожіння про долю й очищення. Голі парубки й дівчата, взявшись за руки, перестрибували через вогонь. Якщо їх руки при цьому не розмикалися, вважалося, що пара одружиться і все життя буде разом. Про зв'язок ритуалу перестрибування через купальське вогнище із подружнім життям нагадують також пісні. В одній гумористичній пісні купальського циклу, яку співали під час перестрибування вогню, є такі слова:

Ой на Купала огонь горить,
А в Семена серце болить.
Нехай болить, нехай знає,
Нехай іншої не займає,

Нехай одну Мотрю має [4, с. 238].

У слов'янських народів (в українців зокрема) здавна мало широке розповсюдження міфологічне уявлення про Татка-Небо. В обрядах викликання дощу волога сприймалась як чоловіче запліднюєче сім'я, що дає землі плодючість:

Ой дощику, поливайчику,
Поливай, поливай,
Поливай, поливай.

Ти, пареньок, до дівчиноньки
Прибувай, прибувай [1, с. 209].

Соснова шишка завдяки своїй формі у багатьох народів виступала як фалічний символ, що уособлював чоловічу силу, потенцію й удачу. В українській весільній обрядовості фалічно-символічне навантаження соснової шишки переносилось на порційну обрядову випічку – шишки. Вважалося, що принесена з весілля шишка принесе в сім'ю щастя та добробут. "Під сосною спала, шишка в піхву впала; дівка крутилась, вертілась, дівкою бути перестала", співається в одній українській сороміцькій пісні [5, с. 32].

Хрін – фалічний персонаж українського застілля ("Хрін на хрін міняти – тільки час втрачати") [5, с. 76]. Півень – птах сонячний, є символом сили чоловічої плоти, потенції, мужності ("Як гребінець у півня стоїть, так щоб і в Василя прутень стояв") [5, с. 51].

Кінь символізує плодючість, мужність та сильну владу.

Да давали коням гречку,
Як їхали по дівочку [3, с. 193].

Калина є символом дівочої краси, кохання, вірності, "символ дорослості дівчини, або повносилої жінки взагалі". Символізуючи кров, ягоди калини відіграють роль свого роду "відступної жертви", символічної смерті дівчини та її народження в іншому стані.

Під калиною спала.
На калину ноги заклала.
Да калину торкнула,
Да калина капнула,
Да на білу пелінку [1, с. 263].

Червоний колір означає "принцип плідності та відтворення в природі" [4, с. 431]. Зачаття й ембріональний розвиток людини порівнювався з розвитком інших організмів, перш за все із насінням зернових культур і їхній подальший розвиток у землі. Про вагітну жінку казали: "Козаченькова пшениченька зійшла" [5, с. 42].

З'ясування початкового значення численних символів розкрили конкретний зміст. За непристойним, на перший погляд, змістом сороміцьких співанок, лібідо представлене не як щось відчужене від тілесного Я, а як притаманне людській природі, земне та безпосереднє. Відвертість, прямота означень реалізації сексуальної функції охоплює багату палітру психічного життя – від ніяковості, трепетного чекання, нерозуміння потреб власної тілесності до повноти чуттєвості, гармонії злиття чоловічого та жіночого начал.

Наш кур кокаче, на сідало хоче.
Наш молоденький Івась та вже спати хоче.
Мати ж моя старенькая, дай за мене дочку,
Бо вже мені піцирина подерла сорочку [3, с. 102].

Сороміцькі пісні засвідчують, що із закоханістю, романтичною любов'ю перепліталось тілесне, плотське, яке сприймається народною психологією як природне, органічно пов'язане з життям. У змісті сороміцьких пісень, які, виконувалися лише у певних частинах весілля, а також на вечорницях та досвітках, прослідковується природа невгамовного сексуального бажання. В них поєднуються насолода і страх, підступність і щирість, обов'язок і спонтанність поведінки, ніяковість і досвідченість, весела розкутість і цнотливість:

Захотіла калача з медком, з медком,
Я ж була да під парубком;
Я ж думала: умру, умру,
А я ж цеє давно люблю [3, с. 109].

Сексуальна активність передається певними символами, наприклад: вішання вінка на гілці – процес злуки, відкриття воріт – дефлорація, засівання зерна – процес запліднення, впіймання вінка – одруження, йти вбрід по воді – віддаватися кохання, орання цілини або сівба – акт позбавлення невинності молодої дівчини.

Висновки. Архетипна символіка в українській етносексуальній культурі допомагала розуміти неусвідомлені, природні бажання чоловіка та жінки і сприймати багату палітру тілесності як об'єктивності людської природи у поєднанні із психічним життям людини для вираження повноти чуттєвості у гармонії чоловічо-жіночих стосунків.

Література

1. Говорун Т., Кікінежді О. Стаття та сексуальність: психологічний ракурс. Навчальний посібник. – Тернопіль : Навчальна книга, 1999. – 384 с.
2. Кримський С. Архетипи української культури // Вісник НАН України. – № 7–8. – С. 74 – 87.
3. Махній М. М. Зачарована етноеротика: Метаморфози українського лібідо. – Чернівці : Видавець Лозовий В. М., 2012. – 320 с.
4. Українські народні прислів'я та приказки. – К. : Знання, 1992. – 96 с.

5. Українське народознавство : Навч. посіб. / за ред. С. П. Павлюка; Передмова М. Г. Жулинського. – 3-тє вид., випр. – К. : Знання, 2006. – 568 с.
6. Юнг К. Архетипи. – К. : Довіра, 1993. – С. 167–179.

Резюме. В статье рассмотрены этносексуальные архетипы и особенности символики с помощью изучения научно-методической литературы и устного народного творчества украинцев. Представлены особенности мужско-женских отношений через обрядность.

Ключові слова: архетип, этносексуальные архетипы, этносексуальная культура, символика, индивидуальное содержание бессознательного.

Резюме. У статті розглянуті етносексуальні архетипи та особливості символіки за допомогою вивчення науково-методичної літератури та усної народної творчості українців. Представлені особливості чоловічо-жіночих стосунків через обрядовість.

Ключові слова: архетип, етносексуальні архетипи, етносексуальна культура, символика, індивідуальний зміст несвідомого.

© 2013

Н. В. Дметерко (м. Слов'янськ)

КОГНІТИВНІ ПАРАМЕТРИ АРХЕТИПУ І ЇХ ВІЯВ В ЗАСОБАХ ВІЗУАЛІЗАЦІЇ ОСОБИСТІСНОЇ ПРОБЛЕМИ СУБ'ЄКТА (МАЛЮНОК, ЛІПКА, МОДЕЛІ З КАМЕНІВ)

Постановка проблеми. Сучасний етап розвитку практичної психології потребує відповідної теорії та конкретного інструментарію, спрямованого на глибинно-психологічне пізнання психіки в єдності свідомої і несвідомої сфер. Важливу роль тут відіграє глибинна психокорекція, яка здійснюється у відповідності з психодинамічною теорією, що розвивається в дослідженнях академіка НАПН України Т.С. Яценко.

Розроблена в межах психодинамічної теорії Т.С. Яценко «Модель внутрішньої динаміки психіки» (мал. 1) демонструє структуру психіки в системному аналізі лінійних (повздовжніх) взаємозалежностей, зв'язки між якими відповідають категорії антиномія [10]. Модель (скорочена назва мал. 1) ілюструє цілісний погляд на внутрішню динаміку психічного в його суперечливій сутності і єдності свідомого і несвідомого.

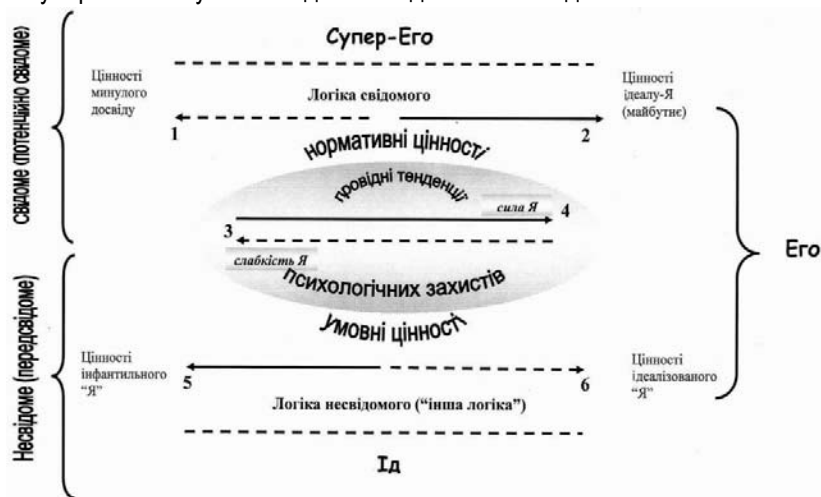


Рис.1. Модель внутрішньої динаміки психіки (за Т.С. Яценко)

Внутрішня суперечність психіки зумовлена тяжінням до минулого досвіду (у дитинство) та до соціальних успіхів (у майбутнє) та поєднанням цих суперечливих тенденцій в їх співіснуванні, без взаємного нівелювання. Внутрішня суперечність психіки знаходить вияв у наступних тенденціях: «до сили» і водночас «до слабкості»; прагненні до людей і одночасному відстороненні від них; «до життя» і водночас «до смерті» [9; 11]. Їх інтеграція забезпечується системністю дії психологічних захистів. Системність психологічного захисту передбачає взаємозв'язки двох її форм: ситуативної та базальної. Саме ситуативна форма захисту створює суб'єктивну зінтегрованість психіки через відступи від реальності (маскуючи в такий спосіб об'єктивну дезінтеграцію). Базальні захисти реалізують внутрішню спрямованість психіки, що виражається в логіці несвідомого [9].

Різноспрямованість тенденцій детермінує виникнення особистісної проблеми суб'єкта. У психодинамічній парадигмі особистісна проблема окреслюється як така, «яку суб'єкт сам не може розв'язати внаслідок неусвідомлюваності її передумов, каузальних аспектів, пов'язаних із внутрішньою стабілізованою суперечністю»